

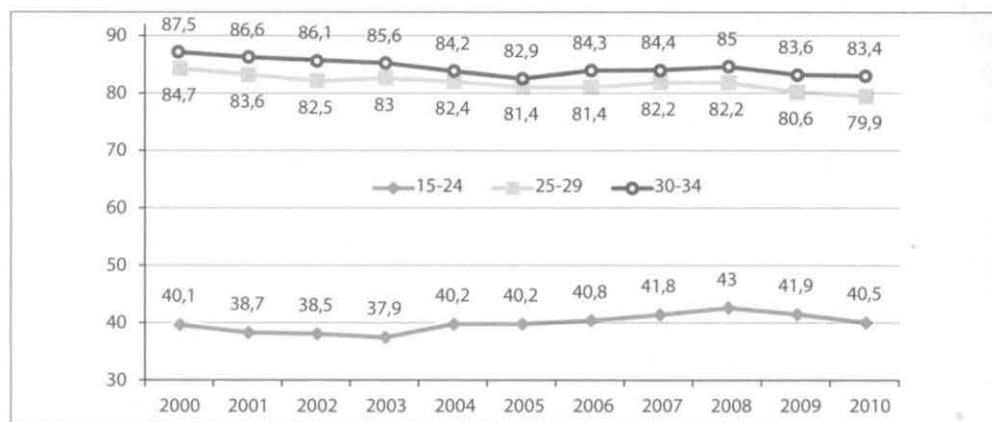
1.4. Економічна активність молоді

Серед основних показників економічної активності молоді варто розглянути її об'єктивні (власне економічну активність, зайнятість та безробіття) та суб'єктивні (задоволеність роботою, настанови щодо роботи) характеристики.

Рівень економічної активності

Економічна активність молоді в Україні є стабільно високою. Сьогодні в країні налічується близько 8,5 млн економічно активних⁶⁵ молодих осіб віком 15-35 років, що становить майже 38% усього економічно активного населення країни (у віці 15–70 років). Якщо порівнювати з попередніми роками цей показник у 2010 р. залишився майже незмінним щодо 2000 р., однак порівняно з останнім докризовим 2008 р. скоротився більше ніж на 2,5%. Кількість економічно активних молодих осіб віком 15-35 років щодо усього економічно активного населення країни стабільно зростала з 2000 р. і досягла свого найвищого значення (39,4%) у 2008 р., після чого спостерігається її поступове зменшення.

Рівень економічної активності⁶⁶ традиційно є найнижчим для молоді 15-24 років і становив у 2010 р. 40,5% (**див. мал. 1.4.1**). Загалом скорочення частки молодих людей віком до 24 років у складі робочої сили притаманне європейським країнам ще з середини 1990-х років. Проте показники економічної активності їх українських однолітків значно нижчі, ніж у багатьох країнах з ринковою економікою, а також у тих, що лише переходять до неї. Це пояснюється як традиційно тривалим в Україні періодом здобуття середньої та вищої освіти, так і поширенням зайнятості в натуральному господарстві.

Мал. 1.4.1. Рівні економічної активності молоді за віковими групами у 2000-2010 рр., %

⁶⁵ **Економічно активне молоде населення** складається з населення обох статей віком від 15 до 34 років включно, яке впродовж певного періоду часу забезпечує пропозицію робочої сили на ринку праці. Все населення країни відповідного віку розподіляється на три взаємовиключні та вичерпні категорії: зайняті, безробітні, економічно неактивні (поза робочою силою). До складу економічно активного населення (робочої сили) входять тільки ті особи, які займалися економічною діяльністю, або шукали роботу і були готові приступити до неї, тобто класифікуються як «зайняті» або «безробітні» (у визначенні МОП).

⁶⁶ **Рівень економічної активності (РЕа)** — виступає відносним показником щодо питомої ваги робочої сили. Визначається як відношення (у відсотках) кількості економічно активного населення відповідного віку до всього населення зазначеного віку. $РЕа = E_a / H * 100\%$, де E_a — кількість економічно активного населення; H — загальна кількість населення.

Найвищий рівень економічної активності закономірно спостерігається серед 30–34-річних (83,4% у 2010 р.), оскільки молодь цього віку вже завершила процес здобуття освіти та вийшла на ринок праці (**див. мал. 1.4.1**). За останнє десятиріччя (2000–2010 рр.) рівень економічної активності молоді у віці 25–29 та 30–34 років в Україні дещо знизився (відповідно 84,7% та 87,5% у 2000 р. і 79,9% та 83,4% у 2010 р.), а у віковій групі 15–24 роки радше стабілізувався (40,1% у 2000 р. та 40,5% у 2010 р.). Після максимально високого рівня активності у 2000 р. повільно, але неухильно знижувалися показники економічної активності молоді, яка завершила свою освіту до 2005 р., — осіб 25–29 і 30–34 років, що, ймовірно, було пов'язано із загальною проблемною ситуацією на ринку праці України, незадовільною заробітною платою та небажанням частини молоді працювати у таких умовах. З 2006–2007 рр. рівні економічної активності в цих групах почали повільно зростати. Дещо інша картина спостерігалась у молодшій віковій групі молоді. Після певного спаду економічної активності в 2000–2003 рр. мало місце її зростання у 2004–2008 рр. Такі ж тенденції спостерігаються й у динаміці рівня економічної активності усього населення країни.

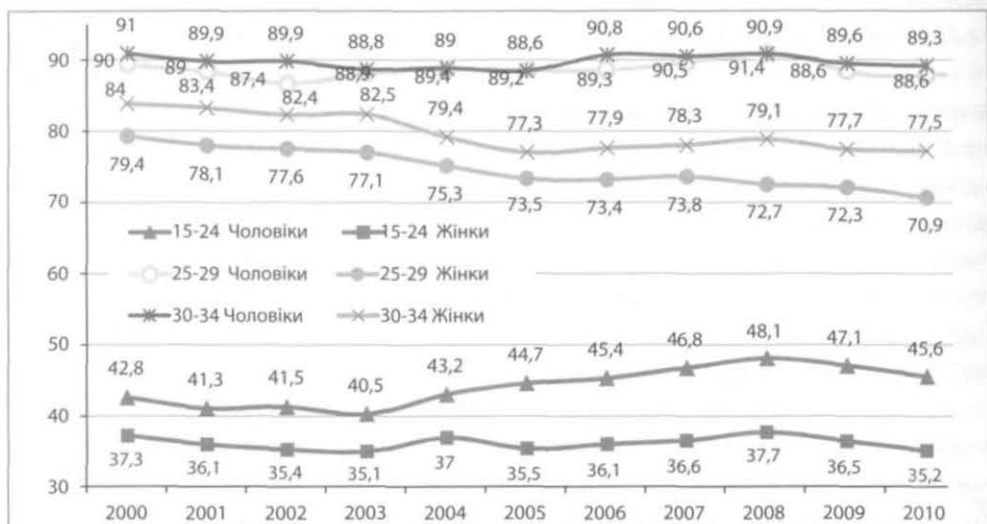
Причинами зниження рівня економічної активності молоді 25–29 років може бути ведення домашнього господарства, що пов'язано з формуванням сім'ї, народженням та вихованням дітей, адже саме на цей вік припадає найбільша кількість народжень за віком матері. Однак фахівці наголошують також на тому, що цьому віку притаманна ще й зневіра в можливостях знайти достойну роботу. Частина такої молоді вже завершує процес навчання та перебуває у пошуку першого місця роботи. Зниження рівня економічної активності молоді 25–29 років у першій половині 2000-х років корелює з даними Державного центру зайнятості, які фіксують зростання кількості випускників вищих навчальних закладів (45,8 – 46,9 тис. осіб у 2003–2006 рр.), які надали переваги реєстрації у Державній службі зайнятості з метою отримання допомоги по безробіттю та проходження професійної перепідготовки через обмежені можливості працевлаштування⁶⁷.

Щодо гендерних відмінностей, слід зазначити, що на вітчизняному ринку праці серед молоді чітко простежується наявність гендерної асиметрії: рівень економічної активності у всіх вікових групах молоді є вищим у чоловіків ніж у жінок (**див. мал. 1.4.2**). Стосовно усього економічно активного населення спостерігається аналогічна тенденція.

За останнє десятиріччя відбувається зниження показників економічної активності в усіх вікових групах молодих жінок (на 2,1 % у жінок віком 15–24 роки; на 8,9 % — 25–29 років; на 6,5 % — 30–34 років), за винятком незначного зростання у 2004, 2006–2008 рр. у жінок 15–24 років та у 2007–2008 рр. серед жінок 30–34 років. Закономірно, що найбільше зниження економічної активності притаманне групі жінок 25–29 років, адже саме на цей вік припадає найвища інтенсивність народжу-

⁶⁷ Аналітичний звіт за результатами дослідження «Про зайнятість молоді в Україні». — К.: Державний інститут розвитку сім'ї та молоді, 2007.

ваності. В умовах демографічної кризи такий розрив є не лише виправданим, але й бажаним. Однак слід враховувати, що жінки є менш конкурентоспроможними на ринку праці порівняно з чоловіками. Пільги та соціальні гарантії, пов'язані з репродуктивною діяльністю, з одного боку, захищають жінку, а з іншого — обмежують можливості доступу до престижних та високооплачуваних професій.

Мал. 1.4.2. Рівні економічної активності молоді за віковими групами та за статтю у 2000-2010 рр.

Натомість у чоловіків аналогічні показники демонструють розрізнені тенденції (див. мал. 1.4.2). Так, показник економічної активності у чоловіків 15-24 років у 2010 р. підвищився порівняно з 2000 р. на 2,8 в.п, а у інших вікових групах, як і у жінок, цей показник знизився на 1,4 % у групі 25-29 років та на 1,7 % серед чоловіків 30-34 років.

Цікаві тенденції спостерігаються залежно від типу поселення. Так, за останні 10 років знизився рівень економічної активності молоді у міських поселеннях, що співпадає із тенденціями щодо усього населення країни. Якщо ж говорити про сільську місцевість, тут спостерігається загальне зростання кількості економічно активного населення, що співпадає з тенденціями економічної активності вікової групи молоді 15-24 років. Таку ситуацію можна пояснити тим, що сільська молодь раніше починає виходити на ринок праці, оскільки має обмежений доступ до навчальних закладів, особливо це стосується закладів професійної освіти. Обмеженість доступу до фахової освіти зумовлює у подальшому нижчу конкурентоспроможність сільської робочої сили, оскільки сільська молодь, яка хоче одержати вищу або хоча б професійно-технічну освіту, вимушена мігрувати до міст, і після закінчення навчання переважна більшість намагається у них же і залишитися.

Таким чином, сільська молодь 15-24 років більшою мірою задіяна у домашньому господарстві та неформальному секторі економіки. Щодо вікових груп 25-29 та 30-34 років — тут очевидна динаміка зниження рівня економічної активності у 2010 р. на 4,2 % та 3,5 % щодо 2000 р., що пояснюється кількома чинниками: вищим рівнем шлюбності та народжуваності, сезонним циклом сільськогосподарського виробництва та його залежністю від природно-кліматичних умов, а також обмеженістю сільського ринку праці.

Оскільки до складу економічно активного населення входять зайняті та безробітні, доцільно було б прослідкувати динаміку зайнятості та безробіття молоді. До того ж, розглядаючи економічну активність населення, необхідно звернути увагу на відмінності об'єктів, на які спрямована економічна активність залежно від категорії населення (зайняті, безробітні). Так, об'єктами економічної активності зайнятого населення є продуктивна праця, внутрішня мобільність, збільшення прибутку. Об'єктами економічної активності безробітного є пошук праці, започаткування власної справи, підвищення конкурентоспроможності тощо⁶⁸.

Зайнятість молоді

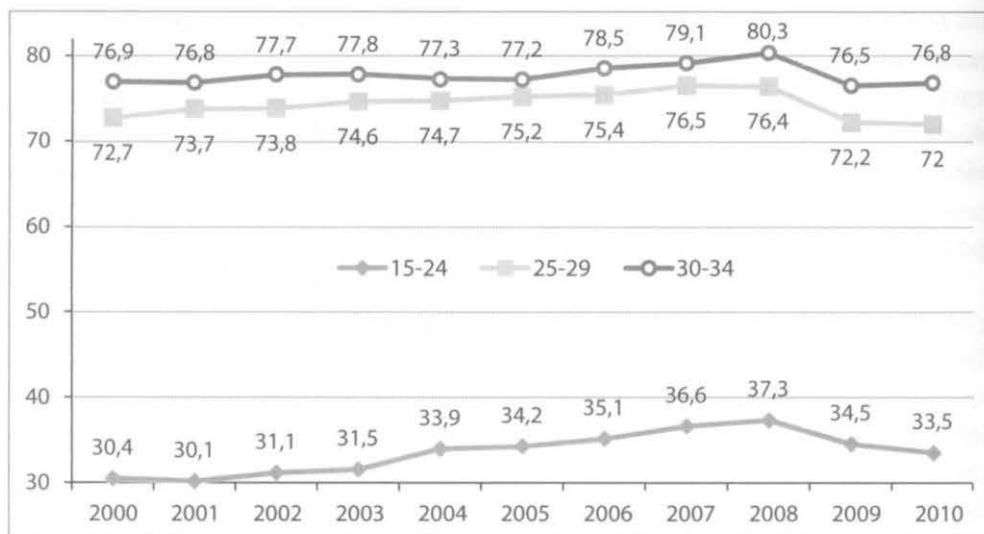
Загалом протягом останнього десятиріччя відбулося незначне підвищення рівня зайнятості⁶⁹ молоді усіх вікових груп (**див. мал. 1.4.3**). Певне підвищення спостерігалось до 2008 р., до початку економічної кризи, після чого намітилася тенденція до його зниження, зокрема у вікових групах молоді 25-29 та 30-34 років. За підсумками 2010 р. близько 7,4 млн молодих людей були зайнятими, що становило майже 37% усього зайнятого населення країни віком 15-70 років. Для порівняння нагадаємо, що кількість економічно активної молоді становила 8,5 млн.

68 Скуратовський В., Палій О., Лібанова Е. Соціальна політика. — К.: УАДУ, 1997. — С. 232.

69 **Зайняті економічною діяльністю** (надалі — **зайняті**) — вважаються особи віком 15–70 років, які впродовж обстежуваного тижня:

- працювали хоча б 1 годину: 1) за наймом за винагороду в грошовому чи натуральному вигляді, індивідуально (самостійно), у окремих громадян або на власному (сімейному) підприємстві; 2) працювали безкоштовно на підприємстві, у бізнесі, що належить будь-кому з членів домогосподарства, або в особистому селянському господарстві з метою реалізації продукції, виробленої внаслідок цієї діяльності;
- особи, які були тимчасово відсутні на роботі, тобто формально мали робоче місце, власне підприємство (бізнес), але не працювали впродовж обстежуваного періоду з певних причин. Зайнятість означає не тільки роботу за заробітну плату (за наймом), але також і заради одержання прибутку чи сімейного доходу на власному підприємстві, включаючи виробництво в особистому селянському господарстві, з метою ринкової реалізації виробленої продукції.

До складу зайнятого населення не включаються особи, які виконують неоплачувану громадську чи добровільну роботу, та особи, які виконують тільки домашні обов'язки. Громадська добровільна діяльність не є економічним видом діяльності і має три визначальні риси: а) не повинна оплачуватись; б) виконується за власним бажанням, без примусу, на відміну, наприклад, від строкової військової служби; в) виконується для організації, громади чи особи, з якою відсутні родинні зв'язки, поза власного домашнього господарства.

Мал.1.4.3. Рівні зайнятості молоді за віковими групами у 2000-2010 рр.

Рівень зайнятості⁷⁰ молоді у віці 25-29 та 30-34 років у 2010 р. був вищий ніж в середньому по Україні (58,5%) та становив 72,0% та 76,8% відповідно (**див. мал. 1.4.3**). Така ситуація є закономірною, оскільки на цей вік припадає і найвищий рівень економічної активності молоді. Натомість серед осіб віком 15-24 років зайнятим був лише кожен третій (33,5%), це зумовлено тим, що молодь у цьому віці навчається та не має стійких конкурентних переваг на ринку праці. Необхідно відзначити, що ця проблема характерна для багатьох країн світу. Так, в середньому по країнах Європейського союзу у 2010 р. цей показник був незначно вищим ніж в Україні (33,5%) та становив 34,1% (**див. мал. 1.4.4**).

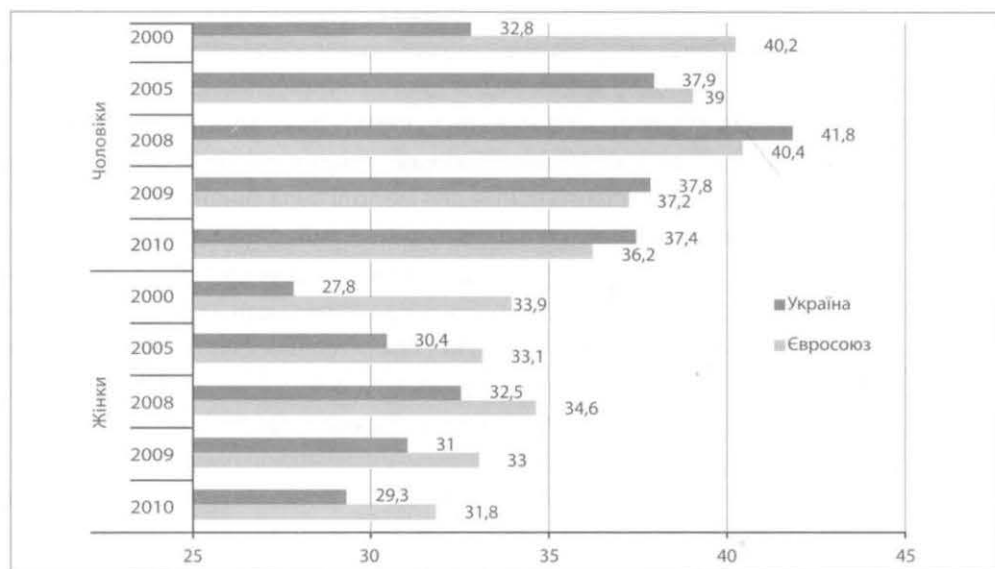
Тенденція щодо незайнятості молоді 15-24 років притаманна нашій країні через низку причин. По-перше, за вітчизняним законодавством обов'язковою є повна середня загальна освіта, а особи 14-17 років є учнями загальноосвітніх шкіл, ліцеїв, гімназій, профтехучилищ та інших освітніх закладів. По-друге, мінімальний вік для прийому на роботу, визначений Кодексом законів про працю України, становить 16 років; прийняття на роботу 15-річних допускається як виняток за згодою одного з батьків або особи, що їх замінює. Тому чисельність таких молодих людей на ринку праці не може бути значною.

За прогнозами демографів, протягом найближчого десятиліття в Україні чисельність тих, хто вступає до працездатного віку, буде меншою за чисельність тих, які виходять з нього, що сформує ситуацію, загалом сприятливу для забез-

70 Рівень зайнятості (Рз) — є основним відносним показником щодо аналізу зайнятого населення, що розраховується як відношення (у відсотках) кількості зайнятого населення віком 15-70 років до всього населення зазначеного віку чи населення за відповідною соціально-демографічною ознакою. Рівень зайнятості визначається за формулою: $Рз = \frac{З}{Н} \cdot 100\%$, де З — кількість зайнятого населення; Н — загальна кількість населення.

печення високого рівня зайнятості молоді⁷¹. Однак значний відсоток зайнятої молоді свідчить не лише про позитивні моменти (наявність роботи, рівність жінок і чоловіків у доступі до робочих місць, спрямованість громадян на реалізацію власного трудового потенціалу), але й про серйозні проблеми: низьку ефективність праці, невеликий рівень заробітної плати та соціальних виплат. Так, наприклад, надто високий рівень зайнятості жінок дітородного віку може бути однією з причин низького рівня народжуваності та бездоглядності дітей.

На сьогодні гендерні відмінності зайнятості молоді в Україні демонструють різносторонні тенденції. Показник зайнятості молодих чоловіків в Україні протягом 2008-2010 рр. був вищим за середній в країнах Євросоюзу на 0,6-1,4 %. Жінки ж демонструють загальноєвропейську тенденцію до зниження показників зайнятості і цей показник в Україні є також нижчим. Причинами зниження показників зайнятості жінок може бути не лише народження дітей, а загальна ситуація на ринку праці під час економічної кризи, коли спостерігається гендерний дисбаланс у пропозиції робочих місць.

Мал.1.4.4. Рівні зайнятості молоді 15-24 років в Україні та Євросоюзі за статтю протягом 2000, 2005, 2008-2010 рр.

Певні відмінності у розрізі зайнятості молоді спостерігаються й залежно від типу поселення. Показники зайнятості міської молоді є гіршими порівняно із сільською, особливо у наймолодшій віковій групі (15-24 роки). Рівень зайнятості молоді у містах у 2010 р. порівняно з 2000 р. підвищився у всіх вікових групах на 0,5-1,5 %.

Слід зазначити, що тенденція до зростання рівня зайнятості спостерігалася до

⁷¹ Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти / За ред. Е.М.Лібанової. — К.: Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2010. — С.163

2008 р., після чого наявне поступове зниження рівня зайнятості молоді у всіх вікових групах. Такі зміни свідчать про вплив економічної кризи на молодіжний ринок праці.

У сільській місцевості рівень зайнятості молоді у 2010 р. щодо 2000 р. істотно підвищився лише у молодшій віковій групі (на 5,5 %), хоча порівняно з докризовим 2008 р. цей показник знизився на 0,8 %. У вікових групах 25–29 та 30–34 наявне суттєве зниження рівня зайнятості порівняно з 2000 р. — на 3,8 та 3,4 % відповідно. Незважаючи на зростання рівня зайнятості молодшої вікової групи молоді у сільській місцевості, неможливо однозначно говорити про кращі умови ринку праці на селі. Це пояснюється тим, що значна частка молоді у селах зайнята в особистому сільському господарстві з метою реалізації продукції, виробленої завдяки цьому.

Серед найманих працівників у 2010 р. кожен третій був у віці 15–34 роки (31,7%). За видами економічної діяльності⁷² з 3490,1 тис. осіб, що увійшли до найманої праці, найбільша кількість молоді у 2010 р. була зайнята у промисловості (933,4 тис. осіб, в тому числі у переробній промисловості 642,1 тис. осіб); торгівлі, ремонті автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (484,1 тис. осіб); освіті (411,5 тис. осіб); охороні здоров'я та наданні соціальної допомоги (349,8 тис. осіб). Найменша кількість молоді працювала у рибному господарстві (1,8 тис. осіб).

Однак кількість молоді у даних видах економічної діяльності відображає лише загальні тенденції зайнятості в них населення. Цікавим є аналіз відсоткового співвідношення молоді до облікової кількості штатних працівників. Більш пріоритетною сферою працевлаштування для молоді була фінансова діяльність і торгівля, де частка зазначеної категорії працівників складала більше половини всіх працюючих. Так, 56,4% молоді працювало у фінансовій діяльності; 50,4% — у торгівлі, ремонті автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку. Також молоді кадри приваблювала робота у сфері готельного та ресторанного бізнесу (41,9%), державному управлінні (35,5%). Найменше молоді працювало у сільському господарстві, мисливстві (24,0%), рибальстві (24,9%) та освіті (23,8%). Молоді жінки при цьому найбільше представлені у фінансовій діяльності — 58,9% облікової кількості жінок. Серед молоді віком до 34 років на державній службі у 2010 р. працювало 50,6% молодих жінок та 45,6% молодих чоловіків⁷³, що демонструє високі показники зайнятості молоді на держслужбі і жінок зокрема.

Високими є показники зайнятості молоді у неформальному секторі економіки. За даними Державного комітету статистики⁷⁴, рівень зайнятості молоді у ньому у 2010 р. становив 33,2% серед осіб 15–24 років, 18,8% у віковій групі 25–29 років та 18,5% серед 30–34 років. Характерно, що тут рівень зайнятості

72 *Праця України у 2010 році: Стат. збірник*. — К.: Державна служба статистики України, 2011. — С.67.

73 *Праця України у 2010 році: Стат. збірник*. — К.: Державна служба статистики України, 2011. — С.118.

74 *Економічна активність населення України 2010: Стат. Збірник*. — К.: Державна служба статистики України, 2011. — 205 с.

чоловіків є вищим за жінок на 4,7 % у віковій групі 15-24 років, на 4,3 % у 25-29 років та на 5,3 % у 30-34 років. Найбільшою мірою до неформальної зайнятості залучена сільська молодь в особистих селянських господарствах. Знайти ж роботу у сільській місцевості поза їх межами доволі складно. Так, у 2010 р. кожна друга (58,5%) молода людина 15-24 років у селі та лише кожна шоста (16,8%) у місті зайняті у неформальному секторі; для осіб 25-29 років такі показники становлять 40,4% та 11,5% відповідно; 30-34 років — 38,4% та 11,0% відповідно.

Питання тимчасової зайнятості молоді, а також учнів та студентів у вільний від навчання час вирішується спільно з органами місцевої влади та молодіжними організаціями. З метою тимчасового працевлаштування та одержання матеріальної підтримки місцевими органами влади за участю служби зайнятості організовуються громадські роботи. Щорічно збільшується чисельність молодих людей, які беруть участь у громадських роботах. Так, у 2010 р. таких було 100,8 тис. осіб у віці до 35 років, що на чверть більше ніж у 2009 р.

Особливої уваги заслуговує питання працевлаштування соціально незахищеної молоді, а саме: молоді у віці до 18 років; молоді, яка закінчила або припинила навчання у середніх загальноосвітніх школах; дітей (сиріт) від 16 до 18 років, які залишилися без піклування батьків; осіб, яким виповнилося 15 років і які за згодою одного з батьків приймаються на роботу на спеціалізовані робочі місця; молоді у віці до 28 років, звільненої з установ, що виконують покарання (*див. табл. 1.4.1*).

Таблиця 1.4.1

Працевлаштування соціально незахищеної молоді у 2000-2010 рр., осіб

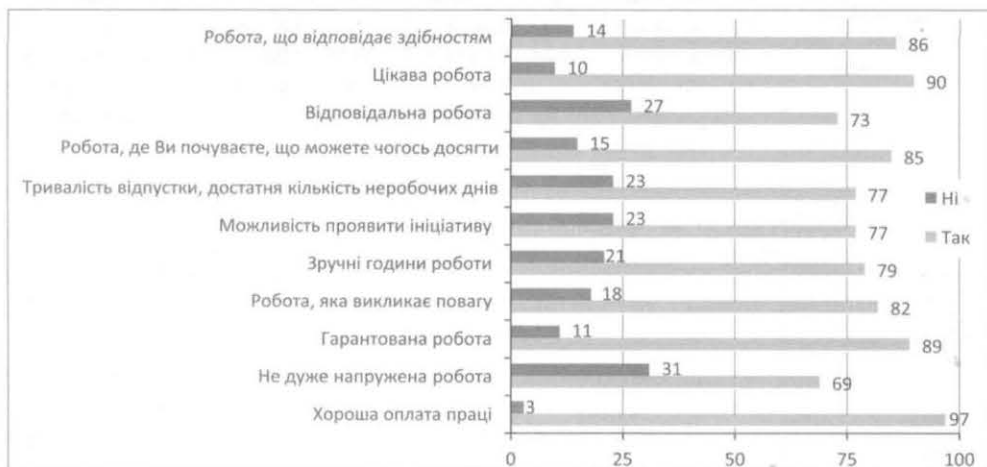
	Молодь у віці до 18 років	Молодь, яка закінчила або припинила навчання у середніх загальноосвітніх школах	Діти (сиріти) від 16 до 18 років, які залишилися без піклування батьків	Особи, яким виповнилося 15 років і які за згодою одного з батьків приймаються на роботу на спеціалізовані робочі місця	Молодь у віці до 28 років, звільнена з установ, що виконують покарання
2000	9838	13050	518	90	1132
2001	10512	14770	438	65	1430
2002	9052	13719	290	49	1102
2003	7531	12253	225	46	961
2004	6286	11836	178	57	963
2005	5132	10340	145	79	1196
2006	4296	8177	124	61	1538
2007	3762	7082	115	39	1258
2008	3531	5734	150	43	1014
2009	1409	2497	133	13	718
2010	1450	1968	224	14	735

Так, за останнє десятиріччя суттєво знизилася кількість соціально незахищеної молоді, працевлаштованої Державною службою зайнятості. Зокрема кількість працевлаштованої молоді у віці до 18 років у 2010 р. щодо 2000 р.

зменшилася у 7 разів, молоді, яка закінчила або припинила навчання у середніх загальноосвітніх школах — майже у 7 разів, дітей (сиріт) від 16 до 18 років, які залишилися без піклування батьків — удвічі; осіб, яким виповнилося 15 років і які за згодою одного з батьків приймаються на роботу на спеціалізовані робочі місця — майже у 6,5 разів; молоді у віці до 28 років, звільненої з установ, що виконують покарання — майже удвічі. Такі тенденції можуть свідчити як про зменшення кількості соціально незахищеної молоді, так і про їх не звернення до Державної служби зайнятості або про неможливість їх працевлаштування. Окрім того, зменшення кількості працевлаштованої соціально незахищеної молоді може бути пов'язане із загальним зниженням рівня молодіжного безробіття.

Важливим показником зайнятості молоді є її самооцінка свого становища на ринку праці, задоволеність роботою тощо. Більш повні дані щодо таких аспектів зайнятості дають результати соціологічних досліджень.

У дослідженні «Молодь України: червень 2007», проведеного Державним інститутом розвитку сім'ї та молоді, респондентам було запропоновано подивитися на перелік і вказати, що з зазначеного найважливіше у роботі особисто для них⁷⁵. Результати показали, що для молоді на першому місці по важливості в роботі стоїть хороша оплата праці (97%), цікава робота (90%), гарантована робота (89%), робота, де молодь відчуває можливість чогось досягти (85%), робота, яка викликає повагу (82%). Далі за важливістю йдуть зручність годин роботи (79%), можливість проявити ініціативу (77%), тривалість відпустки (77%), відповідальність за виконувану роботу (73%). Проте не для всіх респондентів невисока напруженість у роботі є бажаною (69%), 31% молодих людей навпаки віддають перевагу напруженій діяльності (*див. мал. 1.4.5*).

Мал. 1.4.5. Розподіл відповідей на запитання: «Що з наведеного є важливим у роботі особисто для вас?», %

⁷⁵ Аналітичний звіт за результатами дослідження «Молодь України: червень 2007». — К.: Державний інститут розвитку сім'ї та молоді, 2007.

Щодо задоволеності своєю роботою, за результатами дослідження, 81% працюючої молоді задоволений своєю роботою і лише 19% зазначили, що їх робота їм не подобається⁷⁶. До основних причин такого незадоволення молодь віднесла, в першу чергу, низький рівень оплати праці (58%) та відсутність перспектив кваліфікаційного росту (37%). Для 35% респондентів робота виявилась фізично важкою, 32% зазначили, що бути задоволеними своєю роботою їм заважає відсутність комфортних умов праці (**див. табл. 1.4.2**).

Таблиця 1.4.2

Розподіл відповідей на запитання: «Якщо вам не подобається ваша робота, то чому?» серед тих, кому не подобається їх робота, N=183⁷⁷
(Респондент міг обрати декілька варіантів відповіді) у %

	% від загальної кількості опитаних	% тих, кому не подобається їх робота, N=183
Робота малооплачувана	6	58
Робота фізично важка	4	35
Нерівномірність завантаження роботою залежно від пори року	1	12
Немає перспективи кваліфікаційного росту	4	37
Незадовільна організація праці	2	17
Надто довгий робочий день	2	23
Відсутні комфортні умови праці	3	32
Нерегулярно надаються вихідні дні, відпустка	1	13
Робота не відповідає моїй кваліфікації	2	19
Інше	0,2	2
Важко сказати	0,1	0,5
Питання не ставилось	90	

Незважаючи на те, що молодим людям не завжди подобається їх робота, результати дослідження 2007 р. продемонстрували, що 44% молоді, яка мала досвід роботи, не замислювалися над питанням зміни місця основної роботи⁷⁸; замислювалися 27%.

Стосовно оплати праці дослідження «Молодь України» показало, що найнижчі доходи від зайнятості отримує наймолодша вікова група осіб, які зазвичай підробляють у вільний від навчання час⁷⁹. До цієї групи працюючих

⁷⁶ Аналітичний звіт за результатами дослідження «Молодь України: червень 2007». — К.: Державний інститут розвитку сім'ї та молоді, 2007.

⁷⁷ Тут і надалі N — обсяг вибірки

⁷⁸ Аналітичний звіт за результатами дослідження «Молодь України: червень 2007». — К.: Державний інститут розвитку сім'ї та молоді, 2007.

⁷⁹ Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти / За ред. Е.М.Лібанової. — К.: Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2010. — С.161-175.

здебільшого належать випускники шкіл і студенти початкових курсів, які з середньою або неповною вищою освітою просто не можуть знайти високооплачувану роботу. Окрім того, багато молодих осіб отримує заробітну плату нижче мінімальної. Так, серед молоді віком 15 — 34 років за період 2000 — 2009 рр. відбувся перерозподіл у межах вікових груп осіб, які отримували заробітну плату нижче мінімальної. Якщо у 2000 та 2005 рр. найбільша кількість такої молоді була віком 15–19 років, то у 2009 р. була найвищою частка молодих людей у віці 19–24 та 24–29 років. Тому в умовах отримання низької заробітної плати особливо гостро стоїть питання можливості втрати і цього джерела доходу.

Загрозу втратити своє робоче місце в найближчі місяці відчувало 13% молодого населення України, 79% не відчувало⁸⁰. Важко відповісти на дане запитання було 8% молоді. Серед тієї частки молоді, яка все ж таки відчувала загрозу втрати свого робочого місця, 40% зазначили, що їм буде дуже важко або майже не можливо знайти роботу у своєму населеному пункті. Не бачили труднощів у пошуку роботи за фахом у разі її втрати 31%, 29% виказали стурбованість, що в даному випадку вони зможуть знайти роботу, але не за фахом.

Ймовірність втрати місця роботи та інші причини спонукають молодь змінювати місце своєї трудової діяльності. Змінювали місце основної трудової діяльності у 2007 р. 34%, з них 14% — один раз, 12% — більше двох разів, а два рази — 8%. Серед тих, хто змінив місце своєї трудової діяльності 48% змінили місце роботи (підприємство), 24% — професію або ж спеціальність, 22% взагалі перейшли працювати в іншу галузь економіки, 6% змінили місце роботи на тому ж підприємстві де й працювали.

Основною причиною звільнення (серед тих, хто змінював своє місце роботи) стала низька оплата праці (55%) (**див. табл. 1.4.3**).

Таблиця 1.4.3

Розподіл відповідей на запитання:

«Чому ви звільнилися з останнього місця основної трудової діяльності?», %
(Респондент міг обрати декілька варіантів відповіді)

	% від загальної кількості опитаних	% тих, хто змінював місце роботи, N=476
Ініціатива адміністрації	1	5
Сімейні або життєві обставини, пов'язані з переїздом тощо	5	18
Реорганізація чи ліквідація організації	3	10
Робота малооплачувана	15	55
Робота фізично важка, нерівномірність завантаження роботою	4	15

⁸⁰ Аналітичний звіт за результатами дослідження «Молодь України: червень 2007». — К.: Державний інститут розвитку сім'ї та молоді, 2007.

	% від загальної кількості опитаних	% тих, хто змінював місце роботи, N=476
Немає перспективи кваліфікаційного росту	5	17
Незадовільна організація праці, умови праці	5	18
Нерегулярно надаються вихідні дні, відпустка	3	11
Робота не відповідає моїй кваліфікації	3	10
Заробітна плата не відповідає рівню моєї кваліфікації	5	16
Проблемні відносини у колективі та з керівництвом	2	8
Відсутність соціальних пільг	2	8
Національна дискримінація	0,1	0,2
Вирішив відкрити особисту справу	0,9	3
Інше	0,3	1
Важко сказати	0,6	2
Питання не ставилось	71	

Аналізуючи основні дані, наведені в таблиці, слід зазначити, що незадовільна організація або умови праці стоять на другому місці, саме це і стало причиною звільнення 18% молоді. Така ж частка звільнилась через сімейні або життєві обставини, пов'язані з переїздом тощо, 17% зазначили, що на старому місці роботи були відсутні перспективи кваліфікаційного росту. Що стосується проявів дискримінації — лише 0,2% назвали дане явище причиною свого звільнення.

Одним із напрямів реалізації свого трудового потенціалу молодь вважає власний бізнес. Результати опитувань «Молодь України» (2010 р.)⁸¹ та «Молодь України» (2007 р.)⁸² дають змогу судити про поширеність активного прагнення української молоді до підприємництва як власного життєвого і професійного вибору. Підприємництво вже стало або має стати реальним життєвим вибором одного з кожних дев'яти опитаних представників української молоді. Найбільшою ж серед опитаних є частка респондентів (близько 40%), які декларують своє бажання стати підприємцем, мати власну справу, однак вважають, що здійсненню цього бажання заважають різні обставини (у 2007 р. — 33%). Майже так само значущою є група молоді, яка не висловила бажання займатися підприємницькою діяльністю, а ще 9% не визначилися зі своїм вибором з цього питання. У 2007 р. підприємницька діяльність та власний бізнес не цікавили 48%. Лише 7% у 2007 р. вже були підприємцями і 5% воліли б їм стати або відкрити власний бізнес.

У ході досліджень також було здійснено спробу визначити найсуттєвіші перепони, які, на думку молоді, стоять на заваді організації та розвитку

⁸¹ Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти / За ред. Е.М.Лібанової. — К.: Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2010. — С.161-175.

⁸² Аналітичний звіт за результатами дослідження «Молодь України: червень 2007». — К.: Державний інститут розвитку сім'ї та молоді, 2007.

власного бізнесу в Україні. Серед них молоді люди у 2010 р. особливо виділили: відсутність первинного капіталу, необхідного для відкриття власної справи; складну й нестабільну економічну та політичну ситуацію в країні; високі податки; меншою мірою — бюрократичні перепони та недостатній рівень знань (освіти) для організації власного бізнесу. Подібні результати були і у дослідженні 2007 р., однак спектр причин був значно ширшим: відсутність первинного капіталу та недоступність кредиту (58%), високі податки (36%), складна економічна і політична ситуація в країні, недостатній рівень освіти, необхідної для відкриття власної справи (24%), бюрократичні перешкоди (22%), складнощі з пристосуванням до нових ринкових умов (16%), протидія керівництва різних рівнів (14%), відсутність можливостей вигідного збуту продукції (9%), нестача здібностей лідера (8%).

Говорячи про економічну поведінку молоді, варто також згадати, що одним із напрямів реалізації її трудової активності є працевлаштування за кордоном. Молодь, яка не може себе реалізувати на вітчизняному ринку праці, шукає таких можливостей в інших країнах. Однак, як зазначають демографи, у 2008 р. щодо 2000 р. середній вік трудових мігрантів з України дещо збільшився. Так, у 2000 р. цей показник становив 34,6 років, а у 2008 р. — 36,7 років⁸³. Питома вага молоді у загальній структурі трудових мігрантів з України зменшилася з 49,1% на початку тисячоліття до 43,6% у 2008 р.

Однак, не зважаючи на загальне зменшення питомої ваги молоді серед мігрантів, кількість молодих осіб, які виїжджають за кордон, зросла. Згідно з результатами обстеження 2008 р., з початку 2007 р. до початку червня 2008 р. 567 тисяч молодих українців (15–35 років) перебували за кордоном з метою трудової діяльності⁸⁴. Якщо проаналізувати дані попередніх років, то чисельність офіційно зареєстрованих громадян України віком 18–28 років, які тимчасово працювали за кордоном, становила у 2000 р. 7248 осіб⁸⁵. Такі суттєві відмінності пов'язані також із різними підходами до визначення віку молоді, оскільки дослідження 2000 р. не враховувало молодих осіб 29–34 років.

На жаль, державна статистична звітність відображає масштаби переміщень лише певної категорії мігрантів — тих, хто виїжджає на заробітки на офіційній основі. Поза увагою залишаються громадяни, які виїхали за кордон з такою задекларованою метою, як туризм, відвідування родичів, а насправді — для трудової діяльності. Як наслідок, рівень охоплення трудових мігрантів цим інформаційним джерелом надзвичайно низький.

83 Майданік І.П. *Українська молодь на ринках праці зарубіжних держав*. — К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2010. — С. 62.

84 Там само.

85 Нове покоління незалежної України (1991–2001 роки): Щорічна доповідь Президентів України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2001 р.). — К.: Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2002. — 250 с.

Незважаючи на загальносвітові процеси фемінізації міграцій, залучення до міграційних процесів все більшої кількості жінок, трудова міграція з України досі залишається переважно чоловічим феноменом. Серед чоловіків-трудова мігрантів істотно вища частка молоді до 30 років. Гендерні відмінності у віковій структурі трудових мігрантів пов'язані з тим, що міграційна активність молодих жінок стримується народженням та вихованням дітей, а також свідчать про кращі можливості працевлаштування за кордоном для жінок старшого віку⁸⁶. Жіноча частина населення краще представлена серед трудових мігрантів-городян, у складі цього контингенту майже кожна третя (32,3%) особа — жінка, тоді як серед селян їх було виявлено менше (27,2%)⁸⁷.

Молоді городяни та вихідці з сільської місцевості приймають участь у процесах трудової міграції майже з однаковою інтенсивністю: дослідження 2008 року зафіксувало серед молодих заробітчан 52,0% жителів міської місцевості та 48,0% мешканців сіл⁸⁸.

Більшість трудових мігрантів з України є вихідцями із західного регіону держави, однак слід зауважити, що у складі молодих заробітчан перевага представників західних областей є не такою значною, як поміж старших мігрантів. Згідно з результатами дослідження 2008 року, близько половини (49,6%) молодих заробітчан були представниками західного регіону, тоді як серед старших питома вага вихідців із Західної України становила 63,9%. Отже, у лавах молодих трудових мігрантів спостерігається більше розмаїття представників різних регіонів України, ніж серед старших заробітчан. Слід зазначити, що серед трудових мігрантів найбільша частка молоді віком 15–24 роки спостерігалася серед тих, які походили з центральних (27,2%) та південних (25,2%) регіонів, а осіб віком 40–49 років — із західних (32,7%) та східних (27,9%)⁸⁹.

За країнами перебування віковий розподіл трудових мігрантів теж має істотні відмінності. Молодь 15–24 років дуже мало представлена серед трудових мігрантів, які працюють в Іспанії та Італії, відповідно лише 4,8% та 6,7% загальної кількості українських мігрантів у цих країнах, тоді як в інших країнах — від 11,9 до 16,1%. Молодь віком 25–34 роки становила найбільшу частку серед трудових мігрантів у Чеській Республіці та Російській Федерації (36,1% та 34,9% від загальної кількості українських мігрантів у цих країнах)⁹⁰.

86 Зовнішня трудова міграція України. — К.: Український центр соціальний реформ, Державний комітет статистики України, 2010. — 120 с.

87 Майданік І.П. Українська молодь на ринках праці зарубіжних держав. — К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2010. — С. 62.

88 Там само.

89 Зовнішня трудова міграція України. — К.: Український центр соціальний реформ, Державний комітет статистики України, 2010. — 120 с.

90 Зовнішня трудова міграція України. — К.: Український центр соціальний реформ, Державний комітет статистики України, 2010. — 120 с.

Більш достовірну інформацію про особливості трудової міграції дають результати вибіркового опитувань. Так, протягом 2005–2007 рр. за межами України побувало 19% респондентів. Більшість молоді (81%) за кордоном останнім часом не була. Перебуваючи за кордоном, основна частка молоді (37%) подорожувала або відпочивала. Проте 29% виїздили, щоб працювати. Ще 27% відповіли, що метою їх виїзду з країни було відвідування знайомих/родичів. У службовому відрядженні за кордоном знаходилося 7%, 4% молоді перебували з метою навчання. Інший варіант обрав 1%.

Дослідження 2007 р. показало, що 47% молоді, яка працювала протягом останніх років за кордоном, були задіяні у сфері будівельних робіт, 19% — виконували сільськогосподарські роботи, 12% — були зайняті у торгівлі. Лише 11% працювали за фахом. Виконували роботи по дому 10%, 8% — доглядали літніх людей або дітей. Надавали послуги у сфері дозвілля та розваг 2%. Ще 2% вказали на інші сфери діяльності, до яких були залучені під час перебування за кордоном⁹¹.

Рівень поширення безробіття серед молоді

В сучасних умовах в Україні найважливішим пріоритетом соціальної політики є збереження трудового потенціалу та соціальний захист населення від безробіття⁹², особливо тих, хто не здатний конкурувати на ринку праці.

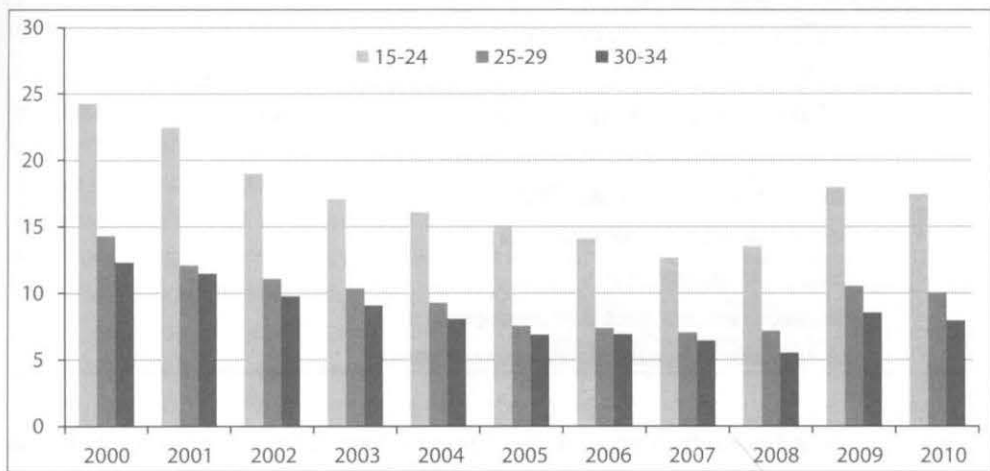
Станом на кінець 2010 р. молодь становила майже 1 млн або 54,6% усіх офіційно зареєстрованих безробітних (у 2000 р. ця кількість сягала майже 1,5 млн. або 54,8%). Результати соціологічних досліджень свідчать, що до 2001 р. рівень офіційного безробіття серед молоді постійно зростає і виріс порівняно з 1995 р. майже в одинадцять разів. Починаючи з 2000 р. рівень безробіття⁹³ молоді поступово зменшувався у всіх вікових групах

91 Аналітичний звіт за результатами дослідження «Про зайнятість молоді в Україні». — К.: Державний інститут розвитку сім'ї та молоді, 2007. — 92 с.

92 **Безробітні** (за методологією МОП) — особи у віці 15–70 років (зареєстровані та незареєстровані в державній службі зайнятості), які одночасно задовольняють трьома умовам: а) не мали роботи (прибуткового заняття); б) активно шукали роботу або намагались організувати власну справу впродовж останніх 4-х тижнів, що передували опитуванню, тобто робили конкретні кроки протягом названого періоду з метою знайти оплачувану роботу за наймом чи на власному підприємстві; в) були готові приступити до роботи впродовж двох найближчих тижнів, тобто почати працювати за наймом або на власному підприємстві з метою отримання оплати або доходу. До категорії безробітних відносяться також особи, які приступають до роботи протягом найближчих двох тижнів; знайшли роботу, чекають відповіді тощо.

93 **Рівень безробіття** (за методологією МОП) R_6 — показник, що розраховується як відношення (у відсотках) кількості безробітних певної вікової групи до економічно активного населення (робочої сили) відповідного віку або відповідної соціальнодемографічної ознаки. $R_6 = B/E_a * 100\% = (B/(3+B)) * 100\%$, де B — кількість безробітних; E_a — кількість економічно активного населення.

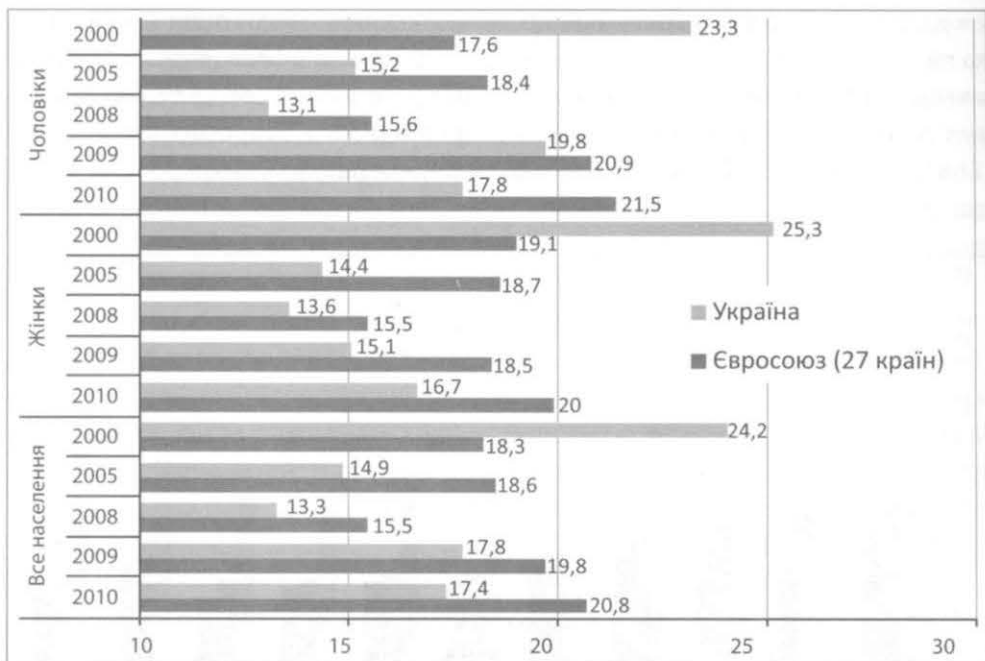
аж до 2008 р. і стрімко зріс у 2009 р. на 4,5 % для вікової групи 15-24 років, та на 3,4 і 3,1 % для молоді віком 25-29 та 30-34 років (**див. мал. 1.4.6**). Після чого знову намітилася тенденція до його зниження серед осіб усіх вікових груп. Так, серед молоді віком 15-24 років рівень безробіття знизився з 17,8% у 2009 р. до 17,4% у 2010 р. (на 0,4 %), а серед осіб віком 25-29 з 10,4% до 9,9% (на 0,5 %).

Мал. 1.4.6. Рівні безробіття молоді за віковими групами у 2000-2010 рр.

Порівняно із загальним рівнем безробіття усього населення традиційно високим залишається безробіття молоді віком 15-24 років. Такі молоді люди є однією з найуразливіших груп на ринку праці, оскільки на цей період життя припадають найважливіші події: вибір професії та пошук першого робочого місця. Одним із найбільш небажаних наслідків молодіжного безробіття є зниження трудової мотивації.

Якщо порівнювати безробіття української молоді 15-24 років з безробіттям їх однолітків, які мешкають у країнах Євросоюзу, для даної вікової групи рівень безробіття в Україні у 2010 р. був на 3,4 % нижчий за країни Європи (**див. мал. 1.4.7**). Така ж тенденція спостерігалася і впродовж 2005, 2008, 2009 рр. Лише у 2000 р. цей показник був вищим, що свідчить про позитивні тенденції у боротьбі України з молодіжним безробіттям в наступні роки, особливо щодо вікової групи 15-24 років. Такі ж тенденції спостерігаються щодо гендерних відмінностей безробіття.

Мал. 1.4.7. Рівні безробіття молоді 15-24 років в Україні та Євросоюзі за статтю та усього населення протягом 2000, 2005, 2008-2010 рр.

Однією з причин такого високого рівня безробіття серед молоді 15-24 років є неможливість працевлаштуватися після закінчення навчальних закладів, коли відбувається пошук першого робочого місця.

Результати опитування (у рамках обстеження «Молодь України») працюючої частини молоді з питань, що стосуються характеру її професійної зайнятості, свідчать, що за фахом, первинно набутих у навчальному закладі, працює лише трохи менше половини молодих людей. Дещо менше 2/5 працюючих молодих респондентів із різних причин працюють не за набутою у ВНЗ або ПТНЗ спеціальністю, а кожен десятий отримав іншу/нову спеціальність та працює за нею⁹⁴. Тому одним із пріоритетних напрямів роботи Державної служби зайнятості у 2010-2011 рр. визначено розвиток профорієнтаційної роботи серед учнівської молоді, що сприяє зменшенню професійно-кваліфікаційного дисбалансу на ринку праці.

Водночас прискорене подолання молодіжного безробіття свідчить про можливості підвищення конкурентноздатності молоді на ринку праці, що підтверджується також даними Державної служби зайнятості.

⁹⁴ Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти / За ред. Е.М.Лібанової. — К.: Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2010. — С.161-175.

Згідно з чинним законодавством сьогодні при працевлаштуванні молоді держава гарантує та забезпечує низку пільг та гарантій, а саме: рівне з іншими громадянами право на працю; можливість професійної підготовки і перепідготовки; бронювання робочих місць для тих, хто закінчив або припинив навчання у середніх загальноосвітніх школах, професійно-технічних або вищих навчальних закладах і не отримав направлення на роботу, а також після звільнення з дійсної строкової військової або альтернативної служби. Спробуємо розглянути це більш детально.

Дієвою формою підтримки молодіжної зайнятості стало працевлаштування молодих безробітних громадян шляхом надання роботодавцю дотацій, що стимулює його взяти на роботу молоду людину, оскільки служба зайнятості протягом року компенсує заробітну плату та суму єдиного внеску за працевлаштовану молоду особу. За цей час молодий фахівець отримує додаткові професійні навички, закріплюється на виробництві. Протягом 2010 р. на дотаційних робочих місцях працювало 36,1 тис. молодих осіб, а протягом I півріччя 2011 р. — 33,7 тис.

З метою забезпечення зайнятості випускників вищих та професійно-технічних навчальних закладів освіти, реалізації Закону України «Про забезпечення молоді, яка отримала вищу або професійно-технічну освіту, першим робочим місцем з наданням дотації роботодавцю» у Державному бюджеті України на 2010 р. було передбачено 10 млн гривень. За рахунок бюджетних коштів шляхом надання дотації роботодавцям протягом 2010 р. працевлаштовано понад 2,7 тис. осіб з числа молодих громадян. У Державному бюджеті України на 2011 р. на ці цілі передбачено 25 млн гривень.

Стосовно бронювання робочих місць для тих, хто закінчив або припинив навчання у середніх загальноосвітніх школах, професійно-технічних або вищих навчальних закладах і не отримав направлення на роботу, а також після звільнення з дійсної строкової військової або альтернативної служби, на 2011 р. для них заброньовано понад 8,3 тис. робочих місць, на які протягом I півріччя 2011 р. вже працевлаштовано 2,1 тис.

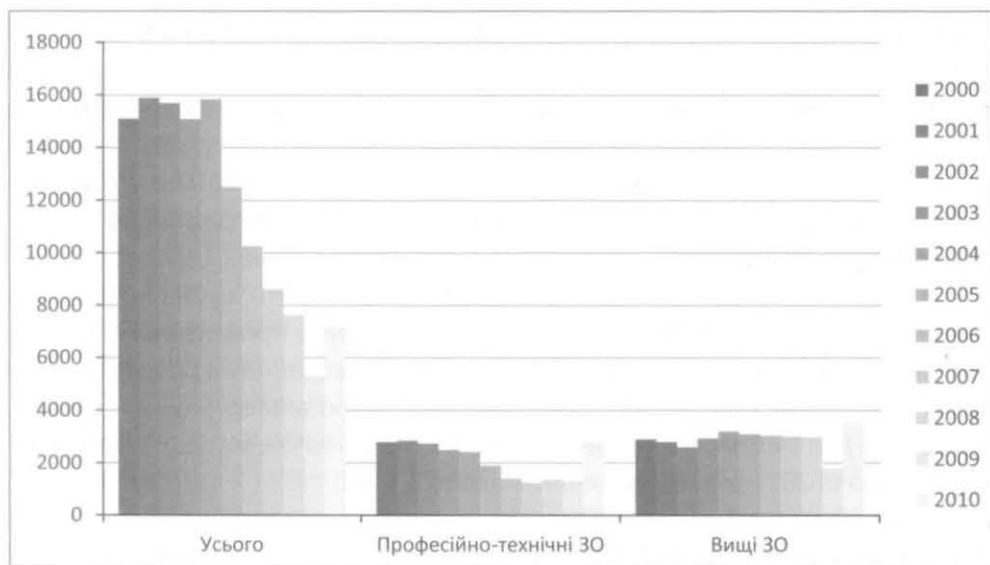
Молодим людям, які звернулися до державної служби зайнятості, надається допомога у підборі підходящої роботи, сприяння у працевлаштуванні, залучення до участі в оплачуваних громадських роботах, направлення на професійну підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації згідно з потребами ринку праці. Молодь безкоштовно отримує профінформаційні та профконсультаційні послуги щодо вибору професії з урахуванням потреб регіонального ринку праці, залучається до участі у семінарах, ярмарках вакансій, що проводяться службою зайнятості.

У 2010 р. послугами Державної служби зайнятості скористалося 879,0 тис. незайнятих громадян у віці до 35 років, у січні-липні 2011 р. — 611,5 тис.. За сприяння державної служби зайнятості у 2010 р. працевлашто-

вано 367,3 тис. осіб у віці до 35 років, що на 36,5 тис. більше ніж у 2009 р. Чисельність осіб, працевлаштованих за допомогою державної служби зайнятості протягом січня-липня 2011 р., у порівнянні з аналогічним періодом 2010 р. збільшилася на 10,8 тис. та становила 229,6 тис.

Молоді, яка звернулася до служби зайнятості, і не може працевлаштуватись через відсутність або невідповідність набутої професії чи спеціальності вимогам ринку праці, пропонується підготовка та перепідготовка за професіями і спеціальностями, які користуються попитом у роботодавців. Чисельність молодих людей, які проходили профнавчання у 2010 році, у порівнянні з 2009 роком збільшилася на 22,6 тис. осіб і становила 92,5 тис. Протягом січня-липня 2011 р. 67,3 тис. молодих осіб закінчили профнавчання, що на чверть більше аналогічного періоду 2010 р.

Однак попри зусилля держави ще залишається значна кількість незайнятих випускників, які пройшли професійне навчання за направленням державної служби зайнятості (*див. мал. 1.4.8*).

Мал.1.4.8. Кількість незайнятих випускників професійно-технічних та вищих закладів освіти, які пройшли професійне навчання за направленням державної служби зайнятості, 2000-2010 рр.

Так, за останнє десятиріччя суттєво знизилася кількість незайнятих випускників професійно-технічних та вищих закладів освіти, які пройшли професійне навчання за направленням державної служби зайнятості. У 2000 р. їх налічувалося 15 289 осіб, а в 2010 р. уже 7 095, тобто кількість зменшилася у 2 рази. Варто також зазначити, що з 2005 р. кількість таких незайнятих випускників різко зросла. У 2010 р. порівняно з 2009 р. на 1851 особу, тобто

майже в 1,4 рази. Регіональний розподіл незайнятих випускників у 2010 р. демонструє, що найбільша їх кількість у Донецькій (603) та Рівненській (609) областях. Найменша у м. Севастополь (12 осіб).

Тенденція до зростання кількості незайнятих у 2010 р. спостерігається як серед випускників професійно-технічних, так і серед вищих закладів освіти. Якщо ж їх порівнювати, то впродовж останніх десяти років кількість незайнятих випускників ВНЗ була дещо більшою. З 2000 р. кількість незайнятих випускників ВНЗ поступово знижувалася до 2003 р., після чого зростала у 2003-2004 рр. і знову почала зменшуватися до 2009 р., коли їх було зафіксовано найменше за усі 10 років. Однак і кількість звернень до державної служби зайнятості у 2009 р. була значно меншою.

Щодо випускників професійно-технічних закладів освіти, кількість незайнятих серед них поступово зменшувалася з 2000 р. до 2007 р., після чого незначно зросла у 2008 р. і, знизившись у 2009 р., суттєво зросла у 2010 р. (більше ніж у 2 рази).

Загалом за останні роки на ринку праці спостерігається більш позитивна тенденція щодо становища молоді ніж в період перших років незалежності. Серед наявних проблем найгострішими є: незбалансованість ринку праці; невідповідність між отриманою освітою та потребами ринку праці; низький рівень зайнятості серед молоді 15-24 років (які часто здобувають в цей час освіту, за якою не завжди надалі працюють); проблеми з пошуком першого робочого місця після закінчення навчальних закладів; орієнтації на міграцію з метою працевлаштування тощо.

Зважаючи на те, що проблеми молоді на ринку праці постійно трансформуються, необхідно розробити перспективний план економічного розвитку молоді, який передбачав би чіткий взаємозв'язок між потребами ринку праці та професійною освітою, ефективне використання трудового потенціалу молоді різного віку та профорієнтацію учнівської молоді відповідно до соціально-економічної ситуації та потреб вітчизняного ринку.